

UNIKÁTNÍ PORTOLÁNOVÝ ATLAS JAUME OLIVese VE FONDU VKOL

Jiří Glonek

O tom, že i v přetechizovaném 21. století se dá učinit ve zdánlivě zpracovaných fondech významný objev, se začátkem května přesvědčili pracovníci oddělení historických fondů Vědecké knihovny v Olomouci, kteří si při stěhování a následně očistě všimli zajímavého rukopisu se signaturou M II 33.

Dotyčný exemplář ležel v trezoru překvapivě zcela bez povšimnutí coby součást rukopisného fondu bez signifikantního označení, prakticky tedy jen pod určitou signaturou. I evidenční seznam novodobých rukopisů zná dílo pouze pod všeobecným označením „Cartae geographicae“.¹

Již na první pohled bylo jasné, že se jedná o opravdový unikát, který zůstal zapomenut snad i díky svému nenápadnému vzhledu.

Při prvotním průzkumu bylo zjištěno, že se jedná o tzv. portolánový (námořní) atlas, který po geografické stránce pokrývá oblast Středozemního i Černého moře a zhruba severní část Atlantiku. Atlas okamžitě zapůsobí na svého pozorovatele především bohatě kolorovanou formou. Kromě pestré škály stále svěžích barev se v nemalé míře při výzdobě uplatnilo stříbro i velkorysé zlacení. Co do rozsahu se atlas o rozměrech 31×23,5 cm skládá celkem ze sedmi folií, z toho první folium představuje titulní růžice, za kterou následuje šestice vlastních mapových listů. Atlas byl vyroben vysoce nákladnou, nicméně noblesní technikou ruční kresby na pergamenu.

Díky krátkým autorským údajům nebylo těžké ho ihned vročit do roku 1563. Zbývalo provést transkripci a správně interpretovat další část krátkého katalánského textu, umístěného u „titulní“ růžice.²

Dr. Ivan Kupčák z univerzity v Mnichově, coby československý emigrant, potvrdil autorství tohoto unikátu Jaume Olivesevi. Co k této osobě můžeme říci?

---

¹ Boháček, Miroslav: *Evidenční seznam rukopisů Státní vědecké knihovny v Olomouci ze 16.–20. století*. Olomouc 1979 (strojopis).

² Nápis nad titulní růžicí zní: *Jaume Olivese mallorchi[m] en napols an[n]y 1563*. Pod titulní růžicí následuje doplněk: *S d[e] con[tra?] tastin de nicolo de curffo*. Přesná role Nicoli de Curffo (Mikuláše z Korfu), který se dle krátkých „bibliografických“ údajů na vyhotovení atlasu nějakou formou podílel, zůstává dosud poněkud nejasná. Mohlo by snad jít o koautora.

Jaume Olives patřil ke katalánské rodině výrobců portolánových map a kartografů,³ podobně jako další známé rodiny Agnese či Benincasa,⁴ přičemž rodina Olivesů představovala rozsáhlý klan, jejíž členové působili zejména v 16. a 17. století na Baleárech (ostrov Mallorca), v Itálii (Benátky, Livorno, Messina, Neapol), Španělsku (Barcelona) i Francii (Marseille). Samotný Jaume si ve své branži vydobyl místo na slunci, když byl oceňován a vážen nejen svými rodinnými pokračovateli, jako v případě syna Dominga, ale i dalšími kartografy.

Do dnešních dnů se od tohoto autora po celém světě prokazatelně dochovalo pouze šest nautických atlasů, a to včetně olomouckého exempláře. Mimo Vědeckou knihovnu v Olomouci přechovávají ostatní vzácné atlasy francouzská Bibliothèque Municipale de Valenciennes, španělské Museo Marítim Barcelona, americká Hispanic Society of America v New Yorku a italská Biblioteca Ambrosiana v Milaně a Biblioteca Nazionale ve Florencii.⁵ Corradino Astengo ve své studii o nautických mapách z roku 2000 přičítá Jaume Olivesovi i atlas přechovávaný v University Library of Princeton. Jak se ukázalo na základě korespondence s kurátorem princetonských rukopisných sbírek, jde v tomto případě o tradovaný omyl, který je opakovaně přebírán. Don Skemer sice potvrdil existenci „katalánského“ portolánu, rámcově datovaného do doby Jaume Olivese, ale jednoznačně odmítl jeho ztotožnění s osobou Jaume Olivese.

Dříve než se budeme dále zabývat peripetiemi a překvapeními spojenými s tímto skvostným atlasem, se pokusme odpovědět na otázku, jak se tak netradiční dílo pro středoevropský suchozemský prostor dostalo až do Olomouce?

Prvním prokazatelně známým vlastníkem atlasu (jelikož neznáme předpokládaného objednavatele) byla osoba Viléma de Brand z Düsseldorfu, což dokazuje jeho exlibris na předešlé. Nápis v kartuši pod Vilémovým erbem je bohužel doposud jedinou stopou o jeho osobě. Latinský text zní: „*Guilielmus de Brand Dusseldorpio,*

---

³ Katalánská dynastie Olivesů, původem z ostrova Mallorca, kde se poprvé dostalo uznání právě Jaumemu, se později rozšířila z Baleár do Itálie, kde mělo zároveň dojít k „poitalštění“ rodného přízviska na Oliva. Tato skutečnost, která dříve některé vědce mátlá (mezi nimi i Bernharda Brandta), byla vyjasněna až později.

⁴ Viz například Andrea Benincasa (1476–1508), působící v italské Anconě. Životopisná data převzatá z práce W. Bonackera vyjadřují spíše dobu jeho činnosti. Srovnej Bonacker, Wilhelm: *Kartenmacher aller Länder und Zeiten*. Stuttgart 1966, s. 43.

⁵ Kromě těchto atlasů je Jaume Olivesovi připisováno nejméně dalších 13 portolánových map. Viz soupis janovského geografa Corradina Astenga (za poskytnutí děkuji dr. Ivanu Kupčíkovi). Astengo, Corradino: *Elenco preliminare di carte ed Atlanti nautici manoscritti : eseguiti nell'area Mediterranea nel periodo 1500–1700 e conservati presso enti pubblici*. Genova 1996. Nebo nověji od téhož autora: *La cartografia nautica mediterranea dei secoli XVI e XVII*. Genova 2000.

Montanus Sac. Caes. et Reg. Maj. Medicus aulicus et Regni Hungariae eques“ čili Vilém de Brand z Düsseldorfu, dvorní lékař svatého císařského a královského Veličenstva a jezdec Království Uherského. Asi jen stěží zjištělnou záhadou samozřejmě zůstává skutečnost, jak se takové dílo ocitlo právě v jeho rukou.

Další osudy atlasu po Vilémovi de Brand již můžeme poměrně bezpečně dekodovat i díky dalšímu vlastnickému přípisu na předsádce – *Conventus Lucensis*, z čehož je jasné, že se exemplář neznámo kdy ocitl v majetku premonstrátského kláštera Louka u Znojma, zrušeného císařem Josefem II. v roce 1784. Jednotlivé části klášterní knihovny, čítající přes 10 000 svazků, byly následně rozptýleny například mezi Prahu, Vídeň, ale i Olomouc. Touto cestou tedy atlas doputoval do místa svého nynějšího „pobytu“, a sice do tehdejší univerzitní knihovny v Olomouci, jejíž přímou pokračovatelkou je právě Vědecká knihovna v Olomouci. Na tomto místě je zároveň potřeba zdůraznit, že v majetku louckého kláštera se ocitly i další knihy, které pocházely ze soukromé knihovny Viléma de Brand. Lze se tudíž důvodně domnívat, že dotyčnou Vilémovu knihovnu (nebo alespoň její část i s atlasem), neznámo kdy, klášter odkoupil. Ostatně v tehdejší době to byla poměrně běžná praxe, jak obohatit knihovní fond. K alespoň rámcovému zpřesnění časových souvislostí mezi existencí Viléma de Brand a loucké akvizice nám může pomoci datace (rozuměj datum vydání) dosud nejmladšího knižního svazku, který nese Vilémovo exlibris a který se doposud podařilo vypátrat. Je jim několikadílň tisk z let 1708–1709.

Ve vztahu k tématu je zarážející, že v minulosti neunikly pozornosti dva unikátní exempláře portolánových map, shodně datované rokem 1624. Oba shodou okolností pocházejí od dalšího významného člena klanu Oliveseů, a sice Joana Olivy (Olivese).⁶

Ještě podivnější bylo ovšem následné zjištění, že olomoucký portolánový atlas se stal před více jak 70 lety předmětem bádání německého vědce Bernharda Brandta, který v roce 1931 otiskl ve sborníku Geografického institutu německé univerzity v Praze studii s názvem *Der olmützer See-Atlas des Jaume Olivese aus Mallorca 1563*.⁷ Uvedený článek byl až dodnes prvním a zároveň posledním známým pojednáním o uvedeném vzácném dílu.

⁶ K nahlédnutí na <http://dig.vkol.cz/> pod signaturami M V 51.798 a M V 51.799. Na obou exemplářích se objevuje Joanova typická autorská formule: „Joannes Oliva fecit in civitate Liburni an[n]o 1624“. Zatímco portolán pod sig. V 51.798 zobrazuje výhradně oblast Středozevního a Černého moře, pak u sig. V 51.799 se objevuje i část Atlantiku se západoafrickým pobřeží a britskými ostrovy. Zakresleny jsou též Azory. Již na první pohled je tento portolán celkově propracovanější, což se týká i kvalitnějšího uměleckého vyhotovení.

⁷ Brandt, Bernhard: *Der olmützer See-Atlas des Jaume Olivese aus Mallorca 1563*, Prag 1931 (Geographisches Institut der Deutschen Universität in Prag).

Ostatně Brand v článku píše: „*V literatuře je atlas neznámý. Jeho výroba a pečlivé umělecké vyhotovení, kdy zmíněný portolán doslova hýří barvami, poskytuje vysoký umělecký dojem. I obsahově nabízí mnoho pozoruhodného k obohacení odborné literatury při charakteristikách portolánové produkce. Dílo Jaume Olivese můžeme pokládat za dozvuk námořní středověké kartografie.*“⁸

V další pasáži děkuje Brandt vedení Olomoucké univerzitní (studijní) knihovny za velkou vstřícnost. V prvé řadě dvornímu radovi Emmanuelovi Schwabovi, který ho na tento poklad upozornil, a Dr. Maxi Heinovi, který prý usilovně prozkoumal kartografický fond olomoucké knihovny a při tom objevil dotyčný Oliveseův atlas.

Při výše nastíněných okolnostech se logicky nabízí otázka, jak je možné, že se na Brandtovu studii a především atlas opět zapomnělo? Snad jedinou hypotézou může být autorovo vcelku brzké úmrtí⁹ i následná hektická politická situace, kdy byla jakákoli německá literatura ze zásady ostrakizována. Pravděpodobnou příslušnou výjimkou potvrzující pravidlo je publikace Bohuslava Horáka z roku 1954 *Dějiny zeměpisu*, kde se v prvním dílu nejenže krátce zmiňuje o rodině Oliveseů a o dvou olomouckých nautických mapách z roku 1624, ale nenápadná příloha č. 10 nese překvapivý popis: „*Portolán z nautického atlasu Jaume Olivese z r. 1563 v olomoucké knihovně*“¹⁰. Kapacita, jakou Horák bezesporu byl, s největší pravděpodobností znala Brandtovu studii.¹⁰

Brandt popsal atlas následovně: „*Atlas se skládá ze sedmi pergamenových listů o velikosti 455×295 mm. První list nese velkou větrnou růžici. Dále následují vlastní mapy. Listy jsou ohnuty ve hřbetu a přilepeny na papír. Ve předu je navíc 6 a vzadu 9 [dnes jen sedm] volných papírových listů. Tyto papíry nesou tzv. vodoznak: dva zkřížené šípky, pod jejichž protnutím se nachází šesticípá hvězda. Vše je vázáno do hnědé kůže zdobené protlačovaným slepotiskem. Exemplář je ve výtečném stavu, jen poslední list je poškozen vlhkostí... Celý atlas působí jednotlým a dokonalým dojmem. Přesto se na jeho výrobě podle prof. Zatschka podíleli dva kreslíři. Ostatně účast dvou kreslířů je tušena i u dalších atlasů Jaume Olivese.*“¹¹

K citované pasáži je potřeba okomentovat dvě okolnosti. Za prvé se více dotknout Brandtem letmě zmíněného vodoznaku (filigránu), který se nápadně podobá filigránům italské provenience (Řím?),¹² což při působení Oliveseů v Itálii jen za-

⁸ Tamtéž, s. 5.

⁹ Bernhard Brand zemřel v roce 1938 (narozen roku 1881).

¹⁰ Nicméně v samotné textové části jakékoliv další údaje o atlase zcela chybí. Naopak se v krátkosti zmiňuje o Joanu Olivesevi.

¹¹ Brandt, s. 5.

¹² Srovnej Briquet, Charles-Moise: *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Geneve 1907 (Tome deuxième), s. 362.

padá do celkové mozaiky. Otázkou je, zda byly pergamenové listy do knihy, jejíž součástí je právě papír s uvedeným filigránem (rozměr archu 30×45 cm), vlepeny již na počátku, či až dodatečně. Věc komplikuje i další filigrán, který se jedenkrát objevuje ihned na prvním papírovém listu předsádky, čehož si Brandt pravděpodobně vůbec nevšimnul. Tento filigrán představuje kartuši, v níž stojí žebřík, přičemž nad kartuší je umístěna šesticípá hvězda. Popsaná forma filigránu se často vyskytuje opět v italském teritoriu.¹³ Za druhé se na základě tvrzení prof. Zatschka nabízí možné vysvětlení ohledně dosud nejasné role Mikuláše z Korfu. Nemohla by právě tajemná osoba Mikuláše z Korfu být oním druhým „kreslířem“?

Vraťme se ale k Bernhardu Brandtovi a jeho pojednání. Brandt byl z logiky věci také první kdo si povšimnul až nápadné shody mezi dochovaným tzv. newyorským a olomouckým atlasem Jaume Olivese.

Newyorský dvojník se v roce 1908 dostal do USA z německého Lipska prostřednictvím aukce známého knihkupce Karla Hiersemanna, který atlas nabídl k prodeji. Jeho novým majitelem se stala newyorská Hispanic Society of America. Atlas vzápětí rámcově popsal Edward Luther Stevenson, jehož práce byla Brandtovi známá.¹⁴ Vyšlo tak mimo jiné najevo, že oba atlasy mají stejné autorské údaje, totožné vročení (1563) i stejný počet listů. Brandt píše: „*Newyorský je nejen z vnějšku, ale i obsahově velmi podobný s olomouckým. Nicméně přece jen jsou mezi nimi patrné určité rozdíly. Například posloupnost jednotlivých listů portolánu je opačná. U newyorského je např. titulní větrná růžice na konci.*“¹⁵

Přes podstatné shodné znaky se u obou Jaumeho atlasů vyskytují i relevantní rozdíly. Nejenže jsou jednotlivé listy uspořádané v obráceném pořadí, ale jejich „vnitřní“ uspořádání je rovněž poněkud odlišné, a to i co do geografického vymezení zázorněných oblastí, což je patrné z následující srovnávací tabulky:¹⁶

---

¹³ Tamtéž, s. 345.

¹⁴ Stevenson, Edward Luther: *Portolan Charts, their origin and characteristics with a descriptive list of those belonging to the Hispanic Society of America*. New York 1911, s. 55–56.

¹⁵ Brandt, s. 6.

¹⁶ Srovnej Brandt, s. 7.

Uspořádání tzv. olomouckého atlasu dle listů	Uspořádání tzv. newyorského atlasu dle listů
1. Titulní větrná růžice s autorskými údaji.	1. Východní Středomoří bez Černého moře.
2. Východní část Středozevního moře a Černomoří.	2. Atlantické pobřeží Afriky a Evropy od Bílého mysu (Kap Blanco) až po mys Finisterre včetně Kanárských ostrovů a Madeiry.
3. Střední část Středozevního moře od Jónského moře po Baleáry a katalánské pobřeží.	3. Atlantické pobřeží Evropy včetně Britských ostrovů, od Gibraltaru po Jutský poloostrov.
4. Západní část Středozevního moře a atlantické pobřeží od průlivu Skagerrak na severu až po dnešní marocké pobřeží včetně Britských ostrovů.	4. Západní část Středozevního moře od Gibraltaru po Sicílii.
5. Zejména atlantické pobřeží od mysu Finisterre až po Zelený mys (Cabo Verde) na Jihu, včetně mj. kanárských a kapverdských ostrovních skupin a Madeiry.	5. Střední část Středozevního moře včetně Jaderského a Egejského.
6. Severní Atlantik včetně severoamerického pobřeží. Zakresleno mnoho ostrovních skupin včetně mnoha bájných zemí.	6. Oblast Černého moře a Malé Asie.
7. Opět východní Středomoří bez Černého moře.	7. Titulní větrná růžice s autorskými údaji.

Podle Stevensonova popisu Brand uvádí, že na rozdíl od olomouckého chybí u newyorského exempláře například Azory, ostrovy Frislanda a Estilanda i jiné bájně ostrovy v severním Atlantiku. Jaume Olives totiž v olomouckém exempláři věnuje severoatlantickému prostoru zvláštní list (viz 6. list). Podstatné je i to, že newyorské dvojče je jednak rozměrově menšího formátu (23×19 cm; velikost pergamenových listů 23×36 cm) a jednak jeho dekorativně-umělecké provedení nedosahuje kvalit olomouckého atlasu.

V Brandtově článku je bohatě rozebrána a popsána legenda atlasu, včetně vyčerpávajícího převodu měřítek jednotlivých listů i zevrubného popisu titulní větrné růžice.¹⁷

¹⁷ Blíže viz Brandt, s. 7–8. Zvláštní pozornost by si jistě vyžádal i vexilologický rozbor obsahu, kterého se Brandt jen letmě dotýká.

Obsahově nejpozoruhodnější částí atlasu je jeho předposlední mapový arch (viz 6. list), který díky Brandtem přepočítaném měřítku 1 : 12 044 000 zobrazuje velkou část severního Atlantického oceánu. Prostor mezi evropským, africkým a naznačeným severoamerickým pobřežím vyplňuje několik ostrovních skupin i jednotlivých ostrovů a zemí. Kromě obligátního, i když na tehdejší dobu poměrně moderního, znázornění Madeiry, Kapverd, Kanárských ostrovů i Azor (u nichž ovšem, na rozdíl od ostatně jmenovaných, marně hledáme jakýkoli názvoslovný popis) v dolní části listu, vzbudí zájem tajemné pevniny obklopené oceánem v horní polovině listu. Do jaké míry jde u zemí jako Frislanda (*Frixlandu*), Estilanda (*Stilandu – Istilandu*), Illa de brasill, Illa verde a Illa de maydi o reálné zobrazení či pouhou fikci? Sředověké i novověké mapy se po dlouhá staletí doslova hemžily vybájenými pevninami. Ať už z důvodů mlhavých zkazek řadových námořníků, mořeplavců i prostých rybářů a z toho pramenících omylů a častých nepochopení nebo čirých výmyslů samotných kartografů, kteří doslova trnuli hrůzou z prázdného prostoru ve svých mapách. Proto si vypomáhali kreslením roztočivých tvorů, mořských oblud a fantaskních zemí.¹⁸

Jaume šel v tomto ohledu takřkajíc s dobou. Nemůžeme mu to mít za zlé, neboť pouze přebíral tehdy nezpochybněné zprávy a starší mapové podklady. Neobyčejná geneze všech jím zachycených bájných zemí je z dnešního pohledu naopak spíše zajímavou předností. Představme si je alespoň v nástinu.

Pro první dvě jmenované země *Frislandu* a *Estilandu* (Estotilandu) je stěžejní vyprávění bratří Zenů, Nicola a Antonia, kladené na konec 14. století. Dobrodružné příběhy obou benátských mořeplavců poprvé uveřejnil jejich přímý příbuzný Nicolo Zeno roku 1558. Dnes je mezi odborníky celý příběh včetně publikované mapy považován za podvrh, který ovšem po dlouhá staletí spoluvytvářel spletitou legendu. Mýtický ostrov Frisland (psaný v různých podobách) lze spatřit na kterémkoliv mapě severního Atlantiku, pocházející z období 1558–1660.¹⁹ Jednotlivá zobrazení se lišila velikostí i tvarem, přičemž byl kladen buď na jih, či jihozápad od Islandu. Podobně na tom byl i Estiland. Obě imaginární země se na konci 17. století z map vytrácejí.²⁰

¹⁸ Blíže viz např. Ramsay, Raymond H.: *K vybájeným pevninám*. Praha 1978; Babcock, William H.: *Legendary Islands of the Atlantic*. New York 1922.; Kretschmer, Konrad: *Die Entdeckung Amerika's in ihrer Bedeutung für die Geschichte des Weltbildes*. Berlin 1892.

¹⁹ Obě země se např. vyskytly i na mapách proslulého holandského kartografa Abrahama Ortelia. „Estotilant“ je na Orteliově mapě světa znázorněn jako obrovský ostrov, v jehož východním stínu leží o mnoho menší Grónsko. U Jaumeho je „Estilanda“ či „Stilanda“ znázorněna poněkud netradičně severně od Irska.

Další z Jaumeho zakreslených bájných ostrovů je záhadný *Illa de brasill* (Breasil), který se měl poprvé objevit na mapě okolo roku 1325 ve formě velkého kruhu na šířce jižního Irsku. Ve středověku se věřilo, že jde o lukrativní ostrov, což se má odrážet i v překladu jeho názvu, jelikož nejpravděpodobnější irsko-gaelská verze se dá opsat jako „nádherně pěkný“ nebo „velký a úžasný“. Zmatení ve středověku dokonal výskyt ještě dalšího stejnojmenného ostrova. I Jaume zakreslil ostrov Breasil dvakrát. Pravděpodobně ho mohla ovlivnit katalánská mapa z doby okolo roku 1480, poněvadž i on ponechává první Breasil na svém tradičním místě západně od jižního Irsku, zatímco druhý, ve shodě se starší předlohou, umísťuje do hlouby Atlantiku, stejně jako jiné mapy od 16. věku.²¹

Mýtický fenomén Breasilu přežíval až do 19. století, kdy byl zobrazován již jen jako skála uprostřed Atlantiku. Až v roce 1873 usoudila britská admirálita, že by bylo vhodné Breasil definitivně odstranit z námořních map.²²

Rovněž u ostrova *Illa verde* se Jaume inspiroval zmíněnou katalánskou předlohou z 15. století, což je vzhledem v výše nastíněné rodinné historii takřka jisté. Ostrov *Illa verde* je tak symbioticky zobrazen uprostřed severního Atlantiku, ve velice těsném sousedství ostrova Breasil. Ten vypadá jako okrouhlý atol, který zapadá do vypouklého zálivu na jižním konci protáhlého *Illa verde*. Podle Ramsaye jde o nesprávné umístění Grónska, které bylo ve středověku zaměňováno právě za *Illa verde*. V doslovném překladu totiž *Illa verde* i Grónsko znamenají totéž – Zelená země. K záměně jmen došlo u kartografů asi v 16. století, kdy se opravdové Grónsko stalo známou zemí. Kam ale umístit *Illa verde*? Kartografové to ke své spokojenosti i přetrvávajícím mýtům vyřešili po svém a sice osamostatněním ostrova. Mýtický *Illa verde*, vzešlý ze zdvojení Grónska, tak přetrvával na mapách až do poloviny 19. století, kdy se podobně jako Breasil scvrkl na Zelenou skálu (Green Rock).²³

Illa de maydi neboli ostrov Mayda byl posledním pozůstatkem mýtických zemí, které zpestřovaly mapy severního Atlantiku. A to až do roku 1906! Lokalizace ostrova, jakož i jeho název, prodělala v průběhu staletí časté změny. Poprvé se Mayda, ještě pod mylným názvem Brazil, objevila na mapě bratří Piziganiů z roku

---

²⁰ Blíže viz Ramsay, s. 43–56.

²¹ Nejasnou polohu Breasilu se např. pokoušela vyjasnit výprava vyslaná Jindřichem Plavcem roku 1452. Legenda Breasilu silně rezonovala zejména v Irsku, kde si dokonce jeden člen rodu Leslieů v 17. století vymohl u krále udělení ostrova v léno, pokud bude objeven. Viz Ramsay, s. 70; blíže také Kretschmer, s. 214–221.

²² Ramsay, s. 70.

²³ Tamtéž, s. 139, 143 a 148.

1367.²⁴ Jak se zdá, došlo zde k tradiční záměně, následnému zdvojení a osamostatnění. Ostatně až do 16. století je Mayda pod různými názvy²⁵ zakreslována v přímé souvislosti s Breasilem. Podobně jako u výše zmíněných případů i tento ostrov je kartografy zakreslován buď v blízkosti Evropy, nebo obrazně putuje k severoamerickým břehům.²⁶ Většinou je ale umístován jihozápadně od Irska, což vidíme i u Jaume Olivese.

Ramsay Maydu pokládá za netypický bájný ostrov, poněvadž mimo jiné zvláštnosti nejsou známe žádné literární či legendární prameny, které by se snažily vysvětlit její jméno i samotnou existenci. Překvapivé zjištění z roku 1948 záhadu ještě více umocňuje. Tehdy nákladní loď plující z New Orleansu do Londýna naměřila sonarem pod jižním cípem Grónska (a přímo na západ od Bretaně) zcela neuvěřitelnou hloubku jen mezi 30–60 metry, a to v místech, kde námořní mapy udávaly hloubku asi 3 400 metrů, přičemž údaje byly později znovu ověřeny.²⁷ Je to jen spekulace, ale nemohl by být tento záhadný útvar o průměru 28 mil potopeným mýtickým ostrovem?

Co říci k Jaumeho atlasu na závěr? Snad jen upozornit na typickou a zcela běžnou okolnost, že srovnáním děl Jaume Olivese s ostatními soudobými i staršími portolány mezi nimi nenajdeme podstatné rozdíly, poněvadž od 14. století docházelo jen k málo inovacím při kartografickém zobrazení Středozevního moře. Totéž platí i pro sever Evropy. I zde se starší vzory kopírují, a tím se stále dokola přebírají i chyby. Příkladem jsou tzv. bájně ostrovy nebo oddělení Skotska a Anglie kanálem aj. Ani Jaume se těchto klišé v duchu doby nevyvaroval.

---

²⁴ Ramsay uvádí, že je Mayda (Brazir) na dotyčné mapě znázorněna jako místo, kterému je lépe se vyhnout, neboť jsou v sousedství nakresleny tři bretaňské lodě, z nichž jedna je potápěna mořskou obludou. Nad lodí se navíc vznáší drak s člověkem v tlamě. Viz Ramsay, s. 153.

²⁵ Poprvé uvádí podobný tvar názvu (Asmaidas) Waldseemüller roku 1513 u nového vydání Ptolemaia, roku 1520 následuje tvar Mayd u jedné portugalské mapy a konečně roku 1553 užívá název Mayda tzv. Prunesova mapa. Blíže viz Ramsay, s. 151–157; Kretschmer, s. 221–223.

²⁶ Posuny k evropským či americkým břehům jsou obecně způsobeny okolností, že středověcí mořeplavci sice uměli poměrně přesně vypočítat zeměpisnou šířku, ale určení délky jim dlouho činilo velké problémy.

²⁷ Ramsay, s. 156–157.

Jeho zobrazení americké pevniny tak kupříkladu souhlasí s produkcí Diega Ribery (Ribeiry) nebo Battisty Agnese.²⁸ Naproti tomu ztvárnění Azor a tří jiných ostrovních skupin v severním Atlantiku ukazuje na moderní pojetí.²⁹

Nautické mapy rodiny Olivesů (Olivů), již od dob Jaume Olivese (polovina 16. století), dostávaly silně komerční charakter, přičemž šlo o obecný trend, kdy již nešlo v prvé řadě o pomůcku námořní navigace, ale o vyhledávaná, prestižní, ba umělecká díla, produkováná na objednávku bohatých kupeckých a aristokratických rodin, nevyjímaje z toho nejvyšší vládnoucí kruhy.³⁰

Tolik tedy o olomouckém portolánovém atlase. Na samotném začátku komplikovaného a obtížného pátrání o něm se zdálo být neuvěřitelné, že by se o tak vzácném díle vůbec nevědělo. Následně se opět prokázalo ono otrěpané, ale dějinami až příliš prověřené tvrzení, že lidská paměť a vědění našich předků se často lehce vytrácí. Pomineme-li ojedinělou studii Bernharda Brandta, která je dosud přísloušnou výjimkou potvrzující pravidlo, můžeme konstatovat, že v odborných kruzích u nás i v zahraničí panuje jakési mlhavé povědomí o tzv. olomouckých portolánech, ale to je vše.³¹ Vědecká knihovna v Olomouci se proto bude snažit na tyto skvosty patřičně upozornit.

---

²⁸ Battista Agnese (asi 1500–1564), významný benátský kartograf, který mezi léty 1534–1564 vyprodukoval úctyhodný počet nejméně 60 portolánových map. Mezi jeho nejslavnější díla bezesporu patří atlas světa, objednaný samotným římským císařem a králem španělským Karlem V. pro jeho syna Filipa II. Tento atlas, vytvořený asi v roce 1544, je krom jiného pozoruhodný ranným vyobrazením Kalifornského poloostrova (Baja California) jako skutečného poloostrova a nikoli ostrova. Agnese byl patrně obeznámen s výsledky pozorování španělského cestovatele Francisca de Ulloy, který se v této oblasti pohyboval v roce 1539. Je paradoxem doby, že Baja California, se na mapách v pozdější době vlivem zmatených zpráv a nedorozumění opět ocitla jako ostrov. Tuto představu definitivně vyvrátil až rakouský jezuita Franz Kühn, známý jako Padre Kino, jehož pozorování se stala známými až po jeho smrti v roce 1711.

²⁹ Brandt, s. 9.

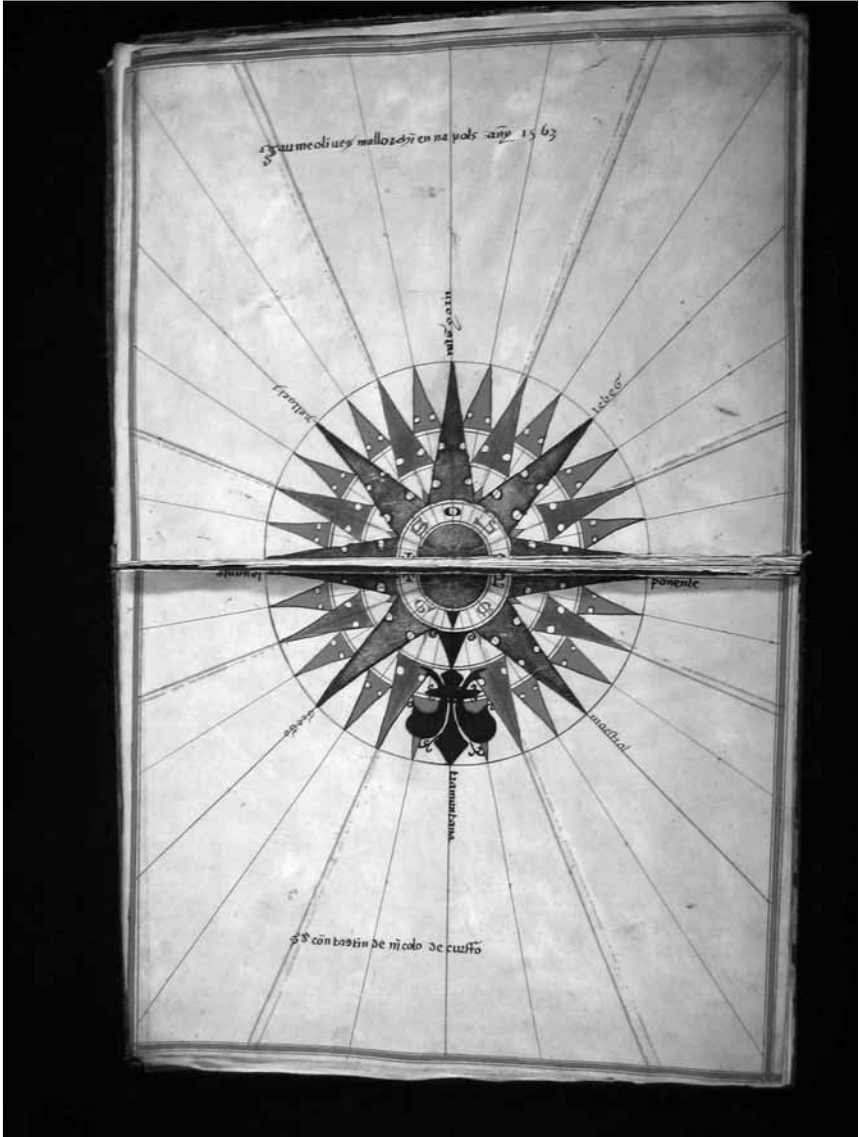
³⁰ Právě další dva olomoucké portolány od Joana Olivy (Olivese) pod sig. M V 51.798 a M V 51.799, kreslené v italském Livornu, jsou svým shodným vročením (1624) a svou výzdobou, jakož i celkovým provedením. Výborným příkladem pro srovnání rozdílných zadavatelských nároků a finančních možností kupujících. K tomu viz např. Astengo, Corradino: *La cartografia nautica mediterranea dei secoli XVI e XVII*. Genova 2000, s. 61.

³¹ Viz sdělení dr. Ivana Kupčika. Existenci olomouckých portolánů zaznamenal ve svém novějším katalogu z roku 2000 i Corradin Astengo. Olomouc je tak jedinou institucí z ČR, která se v katalogu objevuje. Ostatně ze střední a východní Evropy se zde, vyjma Německa, vyskytuje již jen Rakousko (Österreichische Nationalbibliothek) a Rusko (dvě instituce ze St. Petersburgu).

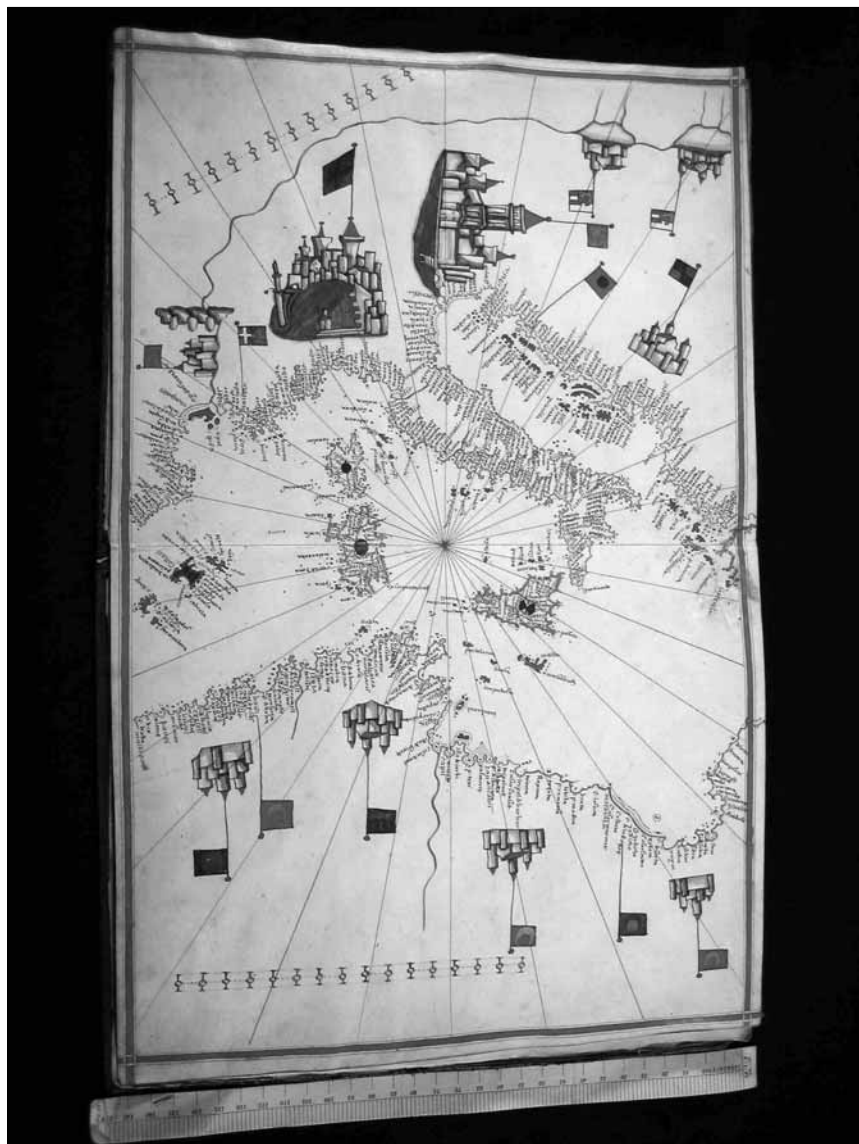
Obrazová příloha

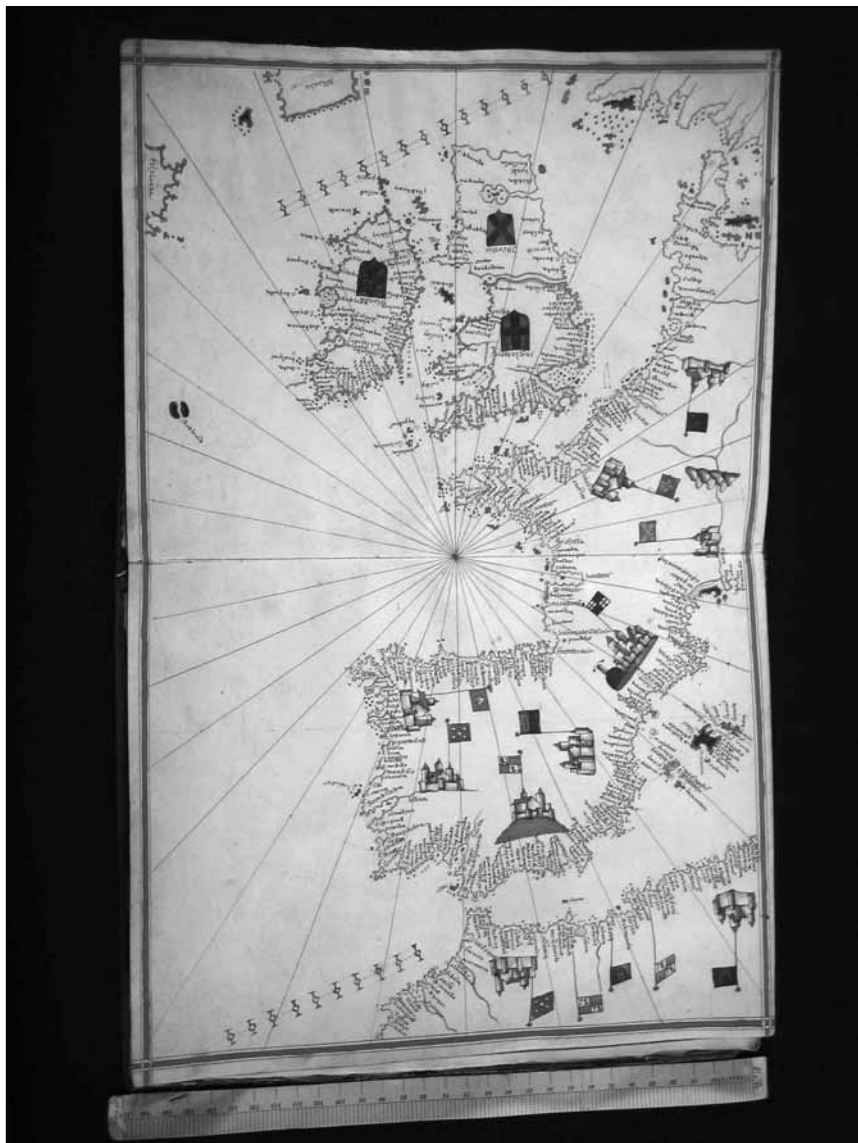
Obr. 1: Ex libris

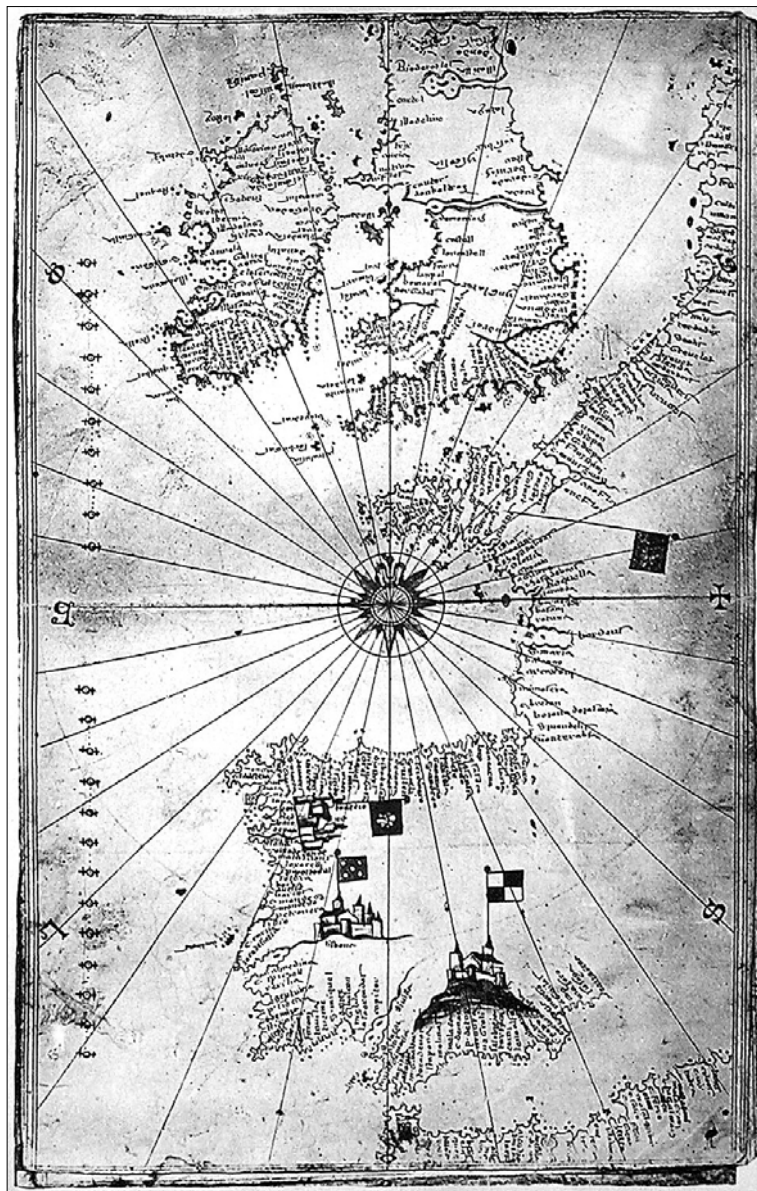
Obr. 2: Titulní rúžice

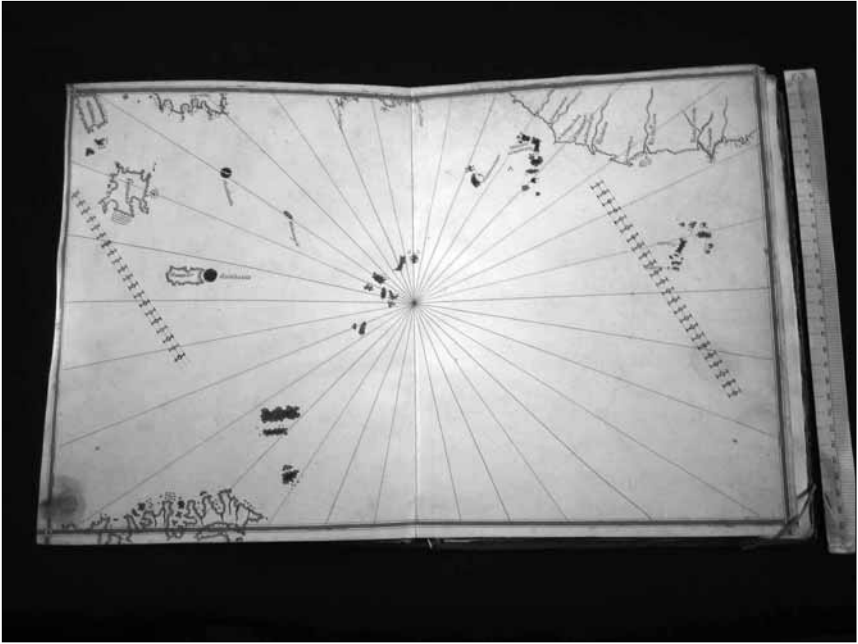
Obr. 3: Druhý mapový list

Obr. 4: Třetí mapový list

Obr. 5: Newyorský atlas

Obr. 6: Pátý mapový list